

Марјан Марковиќ

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

Надградени показатели на динамичните просторни релации во македонскиот јазик (во балкански контекст)

Во рамките на изразувањето на просторните релации, македонскиот јазик, како јазик со т.н. аналитичка деклинација и со силни структурни балкански влијанија, целото тежиште го префрлил врз предлозите како основни показатели на просторните релации.

Па така од основните просторни релации (па и временски) се воспоставуваат се повеќе релации со пренесено / метафорично значење. Од друга страна растела и потребата за допрецизирање на просторот и токму тука улога имаат (вторичните) сложени предлози: *наспред, накај, откај докај...* (во други слов. јазици: *испред, изнад, испод, wśród, spod, znad...*). Покрај овие, македонскиот ги познава и т.н. удвоени предлози чија основна функција е просторно доопределување. Па така кај Конески (Конески, 1981) може да се сретне цела серија на вакви конструкции со двојни предлози од типот:

This work was supported by the Ministry of Education and Science the Republic of Macedonia.

Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies PAS.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2015.

Тој се скри зад врата. Тој излезе од зад врата.

Го зеде коритцето од под глава на Доста.

– до над село; до преку река

– за преку рид, за во кино, за под глава

И во монографијата на Т. Димитровски (Димитровски, 1956) за значењата и употребата на предлозите во македонскиот јазик посветено е внимание на удвоените предлози (споеви од предлози); тој зборува дека оваа појава е вообичаена во народните говори. Тој наведува повеќе примери: *Дојди до зад куќа*; *Лаѓата стаса до сред море*; *И одеднаш, од зад буките, свикаа многу гласови*.

И Конески и Димитровски сметаат дека предлошката синтагма претставува и некаква значенска целост (Димитровски – ‘мисловна целост’) која како таква влегува во состав со вториот предлог (од крајот). Кон ова секако помага и акцентот, бидејќи кога првиот предлог се јавува со еднословни или двословни зборови, се образува акцентска целост. *од пред_врата, за под_глава, од зад_грб*.

* * *

Теоретската рамка која е основа на анализата на надградените показатели на динамичните релации во македонскиот јазик е базирана на семантичкиот пристап претставен кај Вајнсберг (Weinsberg, 1973), а потоа надградуван и разработуван во повеќе трудови посветени на просторните релации. Имено, како основни елементи на просторните релации ги имаме: показателот на типот на релацијата (најчесто предлог), показател на локализираниот објект (најчесто именска синтагма) и на локализаторот (локализација оформена од еден или повеќе елементи). Предикатот најчесто ни укажува на патеката и типот на релацијата.

Како основен показател на статичната релација изразена преку јазикот може да го земеме локативниот однос кој ја одразува неутралноста во однос на промена на местото во просторот (тука е важен само статичниот просторен однос меѓу локализираниот објект и локализаторот).

Динамична релација воспоставува променливост на односот на локализираниот објект и локализаторот. Во однос на оваа релација може да се каже дека динамичноста/патекаата е од усмерен тип – имено:

адлативна релација – приближување кон **целта** т.е. локализаторот

перлативна релација – движење во рамките/границите на локализаторот

аблативна релација – оддалечување од **изворот** / локализаторот

Тоа би била базичната шема преку која во јазикот можат да се одредат основните просторни односи.

* * *

Таканареченото удвојување на предлозите во македонскиот јазик е позната појава, а во дијалектите најчесто се сретнува во рамките на западното наречје. И тука, балканската јазична интерференција ја одиграла својата улога. Имено, оваа појава е вообичаена во ароманскиот, а и во романскиот јазик оваа појава е регуларна и стандардна.

Нивната употреба во охридските говори станува сè позачестена и дури неизоставен дел од јазичниот израз во Охрид. Така, се работи за конструкции од типот: *Бев на риба. Чера се вратив од на риба. Си дојде од на работа. Земи ги дрвата од под скали. Имам кесе за на пазар...*

Следниве примери се од охридскиот (аромански и македонски) говор:

Mi tor di la jatur.

Се враќам од на_лекар.

Mi tor di la peshch.

Се враќам од на_риби.

Njā esti multu klori shā ljā skosh stranjali di pi mini.

Многу ми е ладно и ги остадов алиштата од на_мене.

Njā lipsesk pradz ti la nunta.

Ми требет пари за на визита.

Во рамки на поширокиот западен периферен ареал, исто така може да се сретнат вакви конструкции. На пр.:

1. Тој (братоф) им-се-пулит **из-работ од-гуната** и-скокнал **од-на-ношви**. (Струшко)
2. Ко-што-си-спиел од-навале, та излегла **од-зад-врата** да-мети. (Дебарца)
3. И тук, како нешто ветар **од-под-долапот**. Под-долапот била клачката. (Октиси)
4. И тој слагат **од-на-кон'** и е-велит (на-женава): „Слезе ти **од-на-кобилава**; ја ке-се-кача на-кобилава, ти ке-се-качиш на-кон'оф.” (дримколско-голобрдски говор, Јабланица)

Оваа тенденција, која има балкански карактер, го зголемува своето функционално поле и се шири низ локалните говори и полека станува регионална карактеристика на западните периферни говори и на тој начин полека станува и дел од современиот / стандардниот јазичен израз. Таканаречените удвоени предлози (*од пред, од зад, до под, за на* и сл.) се јавуваат и во современиот македонски јазик:

1. Студентите ќе тргнат **од пред** салата „Борис Трајковски“.
2. Ова е поглед **од зад** седиштата на возачот во зелениот автомобил на Нагано...
3. При откривањето на црквата ја откриеме стратиграфијата, и во едниот дел стигнавме **до под** темелите.
4. Секоја година купува петунии **за на** тераса.
5. Македонија е подготвена **за во** НАТО!
6. Чамите избраа британски адвокати **за во** Стразбур и **за во** Хаг.
7. Оние што не беа **за кај** нас ги препраќавме во други установи.

Во спомнатите трудови на Конески и Димитровски, а и во подоцнежните статии од различни автори на оваа тема, како што беше кажано, најчесто се појавува терминологијата – удвојување на предлозите.

Но, доколку на проблемот се пристапи од аспект на просторните релации, може да се види дека првиот предлог во низата всушност ја управува целата предлошка фраза (со вториот предлог како основен елемент) и тоа токму од аспект на двете основни просторни динамични релации – аблативната и адлативната.

Така, во случајот *од на работа, од под скали* се работи за конструкција во која првиот предлог (во случајов *од*) претставува надграден показател за динамична релација и управува со предлошка фраза (*на работа, под скали, ...*) која пак е една просторна целост, просторна одломка. Така, пренесено во терминологија на просторните односи, предлогот **од** ја управува аблативната динамична релација (извор) во која предлошката фраза го претставува локализаторот.

Во речениците пак од типот: *Ќе ги носам до пред школо, Имам торба за на пазар. Собирам дрва за пред куќи*, се работи за конструкции во кои првиот предлог (во случајов *до* и *за*) претставуваат надградени показатели за адлативна динамична релација (лимитирана / нелимитирана цел) а предлошката фраза е во улога на локализатор.

Покрај тоа што во тие рамки можеме како локализатори да ги сметаме целите предлошки фрази (*под дрво, зад врата, на работа, покрај базенот, ...*) во самата секвенца (т.е. меѓу надградениот показател и предлогот-член на предлошката фраза) се јавува и силна јазична кондензација. Па така, во реченицата *Купувам цвеќиња за на тераса* би можеле да ја развиеме во *Купувам цвеќиња кои ќе ги (за да ги) посадам на тераса*.

Така, овие тенденции ни покажуваат како одредени карактеристики го преминуваат прагот на локалното и стануваат препознатлив јазичен белег на поширок ареал. А сржта на мотивацијата за пошироката употреба на овие карактеристики лежи во потребата на говорителите за што

појасна и поеднозначна комуникација. Фактот дека овие конструкции си го наоѓаат своето место и во стандардниот јазичен израз ја покажува универзалноста на таа потреба а и природно е стандардот да ги црпи овие јазични средства од дијалектите кои пак ги доразвиваат и тенденциите поттикнати од периодот на интензивен меѓујазичен контакт.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Caragiu-Marioteanu, M., & Saramandu, N. (2005). *Manual de aromână*. București: Ed. Acad. Române.
- Cienki, A. (1989). *Spatial cognition and the semantics of prepositions in English, Polish, and Russian*. München: Sagner.
- Grochowski, M. (Ed.). (2005). *Przysłówki i przyimki: Studia ze składni i semantyki języka polskiego* (2005). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Lachur, C. (1999). *Semantyka przestrzenna polskich przyimków prefigowanych na tle rosyjskim*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Solecka, K. M. (1983). *Semantyka czasowników ruchu w języku macedońskim*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Weinsberg, A. (1973). *Przyimki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*. Warszawa: PAN.
- Видоески, Б. (1999). *Дијалектите на македонскиот јазик* (Vol. 1). Скопје: МАНУ.
- Димитровски, Т. (1956). *Значења и употреба на предлозите во македонскиот литературен јазик*. Скопје.
- Конески, Б. (1981). *Граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, Б. (1982). *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Марковиќ, М. (2010). За удвојувањето на предлозите во охридскиот говор (во балкански контекст). In *XXXVII Научна конференција, при меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Пипер, П. (1988). *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику (семантичка студија)*. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Солецка, К. М. (1979). Удвојување на предлозите во македонскиот јазик од гледна точка на нормата на литературниот јазик (во споредба со другите балкански јазици). In *Зборник на трудовите на V научна дискусија* (pp. 53–58). Скопје.
- Чундева, Н. (1992). *Двојните предлози и нивната лексикографска интерпретација*. In *Зборник на трудовите на XVIII научна дискусија* (pp. 123–128). Скопје.

BIBLIOGRAPHY

(TRANSLITERATION)

- Caragiu-Marioteanu, M., & Saramandu, N. (2005). *Manual de aromână*. București: Ed. Acad. Române.
- Cienki, A. (1989). *Spatial cognition and the semantics of prepositions in English, Polish, and Russian*. München: Sagner.
- Čundeва, N. (1992). Dvojnite predlozi i nivnata leksikografska interpretacija. In *Zbornik na trudovite na XVIII naučna diskusija* (pp. 123–128). Skopje.
- Dimitrovski, T. (1956). *Značenja i upotreba na predlozite vo makedonskiot literaturni jazik*. Skopje.
- Grochowski, M. (Ed.). (2005). *Przysłówki i przyimki: Studia ze składni i semantyki języka polskiego* (2005). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Koneski, B. (1981). *Gramatika na makedonskiot jazik*. Skopje: Kultura.
- Koneski, B. (1982). *Istorija na makedonskiot jazik*. Skopje: Kultura.
- Lachur, C. (1999). *Semantyka przestrzenna polskich przyimków prefigowanych na tle rosyjskim*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Markovikj, M. (2010). Za udvojuvanjeto na predlozite vo ohridskiot govor (vo balkanski kontekst). In *XXXVII Naučna konferencija, pri međunarodniot seminar za makedonski jazik, literatura i kultura*. Skopje: Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“.
- Piper, P. (1988). *Zamienički prilozhi u srpskohrvatskom, ruskom i poljskom jeziku: Semantička studija*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Solecka, K. M. (1979). Udvojuvanje na predlozite vo makedonskiot jazik od gledna točka na normata na literaturni jazik: Vo sporedba so drugite balkanski jazici. In *Zbornik na trudovite na V naučna diskusija* (pp. 53–58). Skopje.
- Solecka, K. M. (1983). *Semantyka czasowników ruchu w języku macedońskim*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Vidoeski, B. (1999). *Dijalektite na makedonskiot jazik* (Vol. 1). Skopje: MANU.
- Weinsberg, A. (1973). *Przyimki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*. Warszawa: PAN.

Nadrzędne wykładniki dynamicznych relacji przestrzennych w języku macedońskim (w kontekście bałkańskim)

Występowanie podwójnych przyimków w języku macedońskim jest dobrze udokumentowane, tak w gramatykach, jak i w odrębnych monografiach. Teraz jednak jesteśmy świadkami niebywałego wzrostu liczby takich konstrukcji we współczesnym macedońskim standardzie oraz w dialektach macedońskich. Powstaje w związku z tym potrzeba bardziej precyzyjnego zdefiniowania relacji przestrzennych, i w tym właśnie punkcie rola (sekundarnych) złożonych przyimków typu: *nasred, nakaj, dokaj, otkaj* itp. okazuje się przydatna. Jednakże w macedońskim występują również podwójne przyimki (sekwencje przyimków), których główną funkcją jest bardziej precyzyjne nazwanie relacji przestrzennej (*od pred, od zad, od pod, do pred, za pred, za vo, za na* itp.). Pierwszy przyimek sekwencji jest dominującym wykładnikiem dynamicznej przestrzennej relacji (ablatywnej lub adlatywnej), podczas gdy drugi przyimek stanowi część wyrażenia przyimkowego – lokalizatora.

Wysoka frekwencja sekwencji przyimkowych jest cechą nie tylko współczesnego języka macedońskiego, lecz także peryferyjnych zachodnich dialektów, które znajdują się w ścisłym kontakcie z innymi bałkańskimi językami.

Można zatem zakładać, że silnie zbałkanizowana struktura języka macedońskiego otwiera się na ekspansję niektórych bałkańskich tendencji i ewoluuje w kierunku bardziej precyzyjnego, dosłownego przekazywania treści.

Słowa kluczowe: język macedoński; przyimki; relacje przestrzenne

Dominant Exponents of Dynamic Spatial Relations in the Macedonian Language (in a Balkan Context)

In the Macedonian language, 'doubling' of prepositions is well documented in grammars and monographs, but now we can witness increased use of prepositional sequences both in the modern Macedonian standard and in dialects. The need for more precise spatial determination became necessary, and this is precisely where the role of the (secondary) complex prepositions are used: *nasred, nakaj, dokaj, otkaj*, etc. However, Macedonian has so-called double prepositions (prepositional sequences), whose main function is more precise spatial determination (*od pred, od zad, od pod, do pred, za pred, za vo, za na*, etc.). The first preposition in those sequences becomes the dominant exponent of dynamic spatial relation (ablativ or adlativ) while the second preposition becomes part of the prepositional phrase – the localizer.

The high frequency of prepositional sequences is common not only in modern Macedonian but also exists in western peripheral dialects which have had closer contacts within the Balkan linguistic environment.

It can be concluded that the balkanised structure of Macedonian language allows certain Balkan tendencies to expand and evolve in some new directions and still retain the primary goal – more transparent and clearer communication among the speakers of the language.

Keywords: Macedonian language; prepositions; spatial relations

Notka o autorze

Marjan Markovikj (markovic@ukim.edu.mk) – językoznawca, bałkanolog, profesor na Uniwersytecie Cyryla i Metodego w Skopje oraz w Macedońskiej Akademii Nauk i Sztuk. Zainteresowania badawcze: językoznawstwo arealne, dialektologia języka macedońskiego, ze szczególnym uwzględnieniem mikrosystemów językowych, wielojęzyczność i wielokulturowość. Udział w wielu projektach m.in. „Atlas Linguarum Europae” i „Ogólnosłowiański Atlas Językowy”. Członek Bałkanologicznej Komisji Językoznawczej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów.

Marjan Markovikj, PhD (markovic@ukim.edu.mk) – linguist, professor at the University of St. Cyril and Methodius in Skopje and Macedonian Academy of Sciences and Arts. Research interests: areal linguistics, dialectology of the Macedonian language, Balkan linguistic studies with special emphasis on micro-languages, multilingualism and multiculturalism. Participates in projects related to these topics, including Atlas Linguarum Europae and the Slavic Language Atlas. Member of the Balkan Linguistic Commission of the International Committee of Slavists.